

Romance o Karlu IV.

Král Karel s Buškem z Vilhartic³³ teď zasedli si k dubovému stolu – ti dva už pili mnohou číši spolu a zapěli si z plných plic.

„Nuž dej sem zlaté číše³⁴, páže³⁵, a nalej vína – dolej výš – dnes, pane Bušku, cosi zvíš³⁶!“ král Karel vesel káže.

„Zde po tom víně, Bušku, slyš, domácí slunce naše vloni hrálo – toť první víno, které v Čechách zráló – aj tedy vzhůru, pijme již!“

A pili – král však náhle prsknul – „To že je víno? Tenhle kvas³⁷? Vždyť ústa křiví, láme vaz!“ a zlostně rukou mrsknul.

„Eh – vezu révu z Burgund³⁸ sem,“ král dál a dál si v zlosti svoji vede, „a takovouhle peluň³⁹ mně z ní svede ta velebená česká zem! Jsem přesvědčen, když broskve vsadím, že sčesám trpké trnky z nich, a chceš-li klidit pustý smích, zde růže sázet radím!“

Však jaká země – taký lid! Vás kdyby učít chtěli všichni svatí, zda všimnou si jich Češi paličatí – buď svatý rád, když není bit! Jak bych zde mlátil otep slámy! Necht' chci co chci, za krátký čas se všechno jinak zvrtně zas – mám já to bídu s vámi!“

Přec zase číši k ústům zdvih', a napiv se, své velké dobré oči teď kradmo přes stůl po soudruhu⁴⁰ točí, ten však je jako pěna tich. Jen – aby marně nezahálel – pan Bušek máčel zub a pysk a víno ku půnebí⁴¹ tisk' a po jazyku válel.

„Ba je to bída,“ děl zas král a rychle zavdal sobě⁴² vína znovu, tak rychle, jak by bránil zlému slovu; však kolem úst již úsměv hrál. „Mám žízni umřít? – na mou víru, ty's oslep', páže – nevidíš, že přede mnou je prázdná číš' – a dej mi dobrou míru!“

Pij, Bušku – již se nezarmuť – a poslyš, co Ti král Tvůj moudrý praví: můj jazyk je jak známo vybíravý – a našel již v tom víně chuť. Víš – zkoumat třeba, Bušku milý, to víno má svůj zvláštní ráz, zprv⁴³ trpké, ale milé zas – my, myslím, se už vpili!“

„Nu vidíš, králi: tak náš lid! Má duši zvláštní – trochu drsná zdá se – však kvete po svém, v osobité kráse –“ teď přerušil svůj náhle klid hned rozveselen Vilhartice – „ach přiblíž k tomu lidu hled⁴⁴ a přitiskneš svůj k němu ret a neodtrhneš více!“

Jan Neruda, Balady a romance (1883)

³³ Vilhartice (dnes Velhartice) – hrad v dnešním okrese Klatovy

³⁴ číše – sklenice, pohár

³⁵ páže – zpravidla šlechtický chlapec sloužící u dvora nebo v jiném významném šlechtickém domě

³⁶ zvíš – dozvíš se

³⁷ kvas – zde kyselý nápoj

³⁸ Burgundy – oblast ve Francii známá pěstováním vinné révy

³⁹ peluň – pelyněk, zde nechutný nápoj

⁴⁰ soudruh – zde společník

⁴¹ půnebí – zde horní patro v ústech

⁴² zavdal sobě – napil se

⁴³ zprv – zprvu

⁴⁴ hled – pohled, zrak

Otázky a úkoly

- 1 Vyjmenuj postavy, které v textu vystupují, a popiš jejich vztah.
- 2 Popiš, jak se mění jejich názor na české víno.
- 3 Jaké zkušenosti s Čechy Karel IV. v básni popisuje? Sdílí s ním pan Bušek tuto zkušenost, nebo si myslí něco jiného?
- 4 Co znamená vést si svoji; být tichý jako pěna? Vyjádři jinak a vysvětli, co se při tom v textu změnilo.

Hledání souvislostí

- Neruda byl významnou osobností českého novinářství a literatury 19. stol. Je mj. významným tvůrcem jednoho novinářského žánru u nás. Kterého?
- Vyhledej informace o Janu Nerudovi. Se kterou částí Prahy je spjat a která jeho kniha o ní pojednává?
- Zjisti, zda se informace v textu o prvním vínu, které v Čechách zrálo, zakládá na skutečnosti. Odkdy se na území dnešní České republiky víno pěstuje? Jmenuj některé vyhlášené české vinařské oblasti.

Vzpomínka na Nerudu

Jana Nerudu znal jsem od počátku let sedmdesátých. Okázal mi jej kdysi starší můj bratr. Potkali jsme na třídě

Ferdinandově pána postavy nepřiliš vysoké, spíše složité, širokoplecí⁴⁵, tmavého, rozlehlého plnovousu, kterýž dodával výrazné tváři pánově značné šíře. Na masitém nose seděl skřípec⁴⁶, poutaný silnou šnůrkou nebo stužkou. Přes límec volného zimníku splývaly cípy černé hedvábné vázanky a byly vyšívány černým hedvábím. Takové vázanky znal jsem již od počátku let šedesátých. Nosívali je k čamarám⁴⁷ vlastenečtí našinci a studenti. Neruda ji nosíval posud a stále.

Bratr jej pozdravil, pán se malounko usmál, pokynul rukou, řekl „Servus⁴⁸!“ a kráčel dále. Když zašel, řekl ke mně bratr: „Pamatuj si, to je pan Neruda.“

Byl bych pamatoval bez připomínky. Myslím, že kdo jen jednou spatřil tuto osobnost, nemohl jí zapomenouti a zaměnit s jinou. Vrývala se v paměť výrazem tváře, postavou, oděvem, chůzí — veškerým zjevem. Byla jen jediná taková osobnost v celé Praze.

Ignát Herrmann, *O Praze a Pražanech* (1959)

Hledání souvislostí

- Pozdrav Servus! pochází z latiny. V češtině máme i domácí ekvivalent stejného významu Služebníku!, ale užívaly se různým způsobem. Diskutujte o tom, proč se jako pozdrav užívala právě tato slova.

Jan Neruda (1834–1891), jeden z nejvýznamnějších českých básníků, prozaiků a novinářů druhé poloviny 19. století, tzv. generace májovců. K jeho nejznámějším prozaickým dílům patří *Povídky malostranské* a *Arabesky. Romance o Karlu IV.* je z jeho sbírky *Balady a romance*.

Podívej se na obrázek zachycující podobu Jana Nerudy a popiš ji.

Jan Neruda

Vinice sv. Kláry je součástí botanické zahrady v pražské Troji.

Ignát Herrmann (1854–1935), český novinář a spisovatel; jeho povídky vynikají důvěrnou znalostí dobového prostředí. V řadě textů vylíčil mj. osobnosti i všední život české Prahy konce 19. století.

⁴⁵ širokoplecí – se širokými rameny

⁴⁶ skřípec (cvikr) – typ brýlí bez obrouček, uchycoval se přímo na kořen nosu, kvůli bezpečí býval připevněn šnůrkou k oblečení

⁴⁷ čamara – pánský slavnostní kabát se stojacím límcem a řadou knoflíků zapínaných na šnůrky, oblíbený v Nerudově době mezi vlastenci

⁴⁸ servus – neformální pozdrav

Cesty za dobrodružstvím a odpovědností

Záchrana jednorozce

Kniha G. Durrella Mluví balík vypráví o tom, jak se trojice dětí (Penelopka, Šimon a Petr) dostane v době dovolené v Řecku do bájně země Mytologie, kde pomáhají starému čaroději H. H. a dobrým zvířátkům v boji proti baziliškům, kteří celou Mytologii terorizují. K pronásledovaným bytostem patří i jednorozci; Penelopka se pokouší zachránit jedno mládě před baziliškem.

Penelopka nevěděla kudy kam. Zoufale zatoužila jednorozátku pomoci, ale přitom věděla, jak nebezpečné by pro ni i pro její společníky bylo upoutat na sebe baziliškovu pozornost. Ale jak tam tak příkrčená seděla, vymyslela si plán, jak na to – plán sice nebezpečný, ale vyjít by to mohlo. Všimla si, že bazilišek čichem stopuje velice špatně, protože několikrát stopu úplně ztratil a motal se kolem dokola v kruzích a vztekle to v něm vřelo. Penelopka si řekla, že kdyby jednorozcovu stopu přerušila, bazilišek by ji pravděpodobně ztratil úplně. To však mohla udělat jen jedním způsobem, totiž nahradit jednorozcovu stopu svou vlastní. Věděla, že je to plán děsivě riskantní¹, a že kdyby se to nepovedlo, mohla by i s jednorozátkem uhořet, až by je rozružený bazilišek zapálil. Ale věděla také, že jestli o tom – a o nebezpečí, které to s sebou nese – bude přemýšlet moc dlouho, opustí ji veškerá odvaha, a tak vyskočila a rozběhla se do údolí, proplétala se mezi keři, až doběhla k jednorozátku a popadla je do náruče. Jednorozátko si zřejmě myslelo, že je ze zadu přepadl další bazilišek, nepatrně zaržálo hrůzou a začalo kopat a trhat rohem.

„Přestaň sebou mlít, hlupáčku,“ syčela na něj Penelopka. „Přestaň se vzpírat. Jsem tvoje přítelkyně. Snažím se ti pomoci.“

Když jednorozátko uslyšelo slovo „přítelkyně“, přestalo se zmítat, leželo Penelopce v náruči a dívalo se jí do tváře velikýma vystrašenýma očima, tmavomodrýma jako macešky.

„Přítelkyně?“ zeptalo se měkkým hláskem. „Přítelkyně?“

„Ano,“ šeptala Penelopka. „Teď jen klid, pokusím se tě zachránit.“

Přestože bylo jednorozátko veliké jako foxteriér, zjistila Penelopka brzy, že něco přece jen váží. Rychle se rozběhla nazpět do kopce, kličkovala od keře ke keři a vybíhala, jen když viděla, že bazilišek má zrovna hlavu u země a čenichá, protože si nebyla jistá, jaký má bazilišek zrak. Sotva popadala dech, doběhla na vrchol kopce a zastavila se, aby se přesvědčila, zda se jí úskok² podařil. Hrozila se³ možnosti, že by bazilišek mohl zachytit její stopu a rozběhnout se za ní, a také nevěděla, co by si počala, kdyby se to stalo. Bazilišek už se blížil k místu, kde Penelopka jednorozátko zvedla.

Gerald Durrell

Gerald Durrell (čti džereld darel, 1925–1995), britský spisovatel, přírodovědec a cestovatel, známý svými expedicemi do divočiny. Na ostrově Jersey (čti džersi) koupil zámek, přestavěl ho a při něm založil zoologickou zahradu a školu zaměřenou na ochranu přírody (z toho čerpá ve své knize *Zoo na zámku*). Značný počet jeho prací byl přeložen do češtiny.

Pozorovala ho a ani nedýchala napětím. Bazilišek měl zobák u země a čenichal sem tam, ale teď se najednou zarazil a zděšeně zachrčel. Zavřely se mu oči a pak najednou prudce kýchl. Z nozder mu vystřelily plameny a kouř a vypálily v purpurové trávě velkou černou skvrnu. Bazilišek kýchal a kýchal, nemohl se ovládnout, ale nakonec se obrátil a utekl a za sebou zanechal jen pruh zčernalé trávy a doutnajících keřů.

Gerald Durrell, *Mluvící balík* (1974)

Otázky a úkoly

- 1 Na základě textu popiš místo, kde se příběh odehrává. Které informace v textu jsou? Které chybí?
- 2 Jak Penelopka přišla na to, co může udělat?

Bazilišek zelený

Bazilišek zelený je velice zajímavý ještěř. Je také známý pod názvem „The Jesus Christ lizard“⁴ (volně přeloženo: ještěrka Ježíše Krista). Důvodem jsou zvláštní znaky, kterými se bazilišek projevuje – především schopností běhat po hladině vody. Bazilišek je velmi rychlý a může běžet rychlostí až 7 km/hod. Když se bazilišek zelený cítí ohrožen, seskočí ze stromu na hladinu vody a před predátorem uniká po hladině. Pokud by mu však i v tomto případě hrozilo nebezpečí, může se ponořit pod hladinu a tam vydržet až 30 minut.

Výskyt baziliška zeleného je bohatý v tropických deštných pralesích Střední Ameriky, od jižního Mexika až po Panamu. Většinu svého času tráví v korunách stromů a nikdy ne daleko od vody. Kdyby mu něco hrozilo, může se ze stromu přesunout do vody a běžet po hladině vody rychlostí až 1,5 m/s.

Bazilišek zelený může dorůst velikosti až 80 cm, včetně dlouhého ocasu. Uniknout hrozbě může díky běhání po vodě. Pokud při běhu po vodě zpomalí, začne klesat, ale ani to pro něj není problém, protože je výborný plavec.

Bazilišci zelení se rozmnožují celoročně, nejvíce v období dešťů. Březí samice si v divočině připravují mělký „příkop“, do kterého kladou až 20 vajec. Vajíčka jsou zasypána po dobu 45–90 dnů (doba závisí na teplotě ovzduší). Matka pak opouští vejce a mláďata se líhnou sama. Mláďata se rodí velká pouhé 3 cm a okamžitě vědí, jak vyšplhat na strom a pohybovat se po vodě. Jsou tedy schopna přežít i bez pomoci dospělého baziliška.

Bazilišek zelený je všežravec, přežívající na rostlinné stravě. Je to však především dravec, který se živí hlavně hmyzem a malými obratlovci. Svou kořist v divočině obvykle loví díky své rychlosti. Tuk, který je obsažen ve stravě, bazilišek přesouvá do svého ocasu pro případ pozdější potřeby.

<http://www.teraplanet.cz/bazilisek-zeleny/>

Otázky a úkoly

- 1 Pojmenuj témata jednotlivých odstavců, uspořádej je do podoby osnovy.
- 2 Uvažuj o tom, kdo asi text o baziliškovi (a texty jemu podobné) může číst a s jakým záměrem. Čeho si může všimnout?

Bazilišek, jednorozec – bájný tvorové, uplatňující se v tradičních mytologiích i v literatuře fantasy. **Jednorozec** byl ve středověké mytologii symbolem síly, čistoty a panenství, v literatuře fantasy se tyto významy částečně stírají. **Bazilišek** byl ve středověkých mýtech líčen jako nebezpečný tvor přinášející zhoubu, který mění všechno kolem sebe v poušť. Nebezpečí a krutost se s ním spojuje i v literatuře fantasy.

Bazilišek zelený

Co umožňuje baziliškovi běhat po hladině vody? Najdi příběh, ve kterém Ježíš chodí po vodě.

Předpokládejme, že jsi chovatel(ka) bazilišků a máš mnoho mláďat, která bys rád(a) nabídl(a) zájemcům formou inzerátu v časopise. Připrav návrh takového inzerátu.

- 1 riskantní – nebezpečný
- 2 úskok – lest, podvod
- 3 hrozit se – obávat se
- 4 Jesus Christ lizard (čti džíz kraist lized)

Zaskočený mstitel

Hugo Carmody¹⁶ chce od strýce své snoubenky, lorda Emswortha¹⁷, získat povolení, aby se s ní mohl oženit, a proto mu schová do maringotky jeho milované prase Císařovnu, se kterým se strýc chystá na velkou výstavu. Slibuje si, že až ho vrátí, strýc mu ze samé vděčnosti povolení dá. Neví ale, že ho při únosu prasete spatřil detektiv Pilbeam¹⁸. Je tím zaskočen v okamžiku, kdy chce Pilbeama ztrestat za to, že ho sledoval a pak prozradil jeho snoubence, že Carmody tančil se svou kamarádkou.

Hugo škubal prsty. Pozoroval svého společníka žhoucím okem a uvažoval, proč utrácí čas řečmi, místo aby přistoupil okamžitě k hlavnímu úkolu dne a utrlh tomu chlapíkovi hlavu u samého kořene. Pilbeama zachránila vlastně poloha vleže, kterou zaujal. Když už jste Carmody a rytíř tělem i duší, nemůžete zaútočit ani na zmiji, jež vytrvale leží na hřbetě a má zavřené oči.

„Před několika dny,“ začal znovu, „jsem přišel k tobě do kanceláře. Mluvili jsme o všem možném a pak jsem odešel. Později jsem se dověděl, že okamžitě po mém odchodu jsi nasadil svoje špinavé špehy na moji stopu a přikázal jim, aby zaznamenávali moje pohyby a podávali o nich zprávy. Výsledek byl ten, že jsi skoro zničil můj prašivý život. A jestli chceš vědět, co udělám, tak já tě vytáhnou z toho křesla, natočím si tě, tvrdě tě nakopnu a budu tě kopat tak dlouho, až tě vykopnu z domu. A jestli se ještě jednou opovážíš strčit ten svůj ohavný čenich do dveří, pak tě vykuchám.“

Pilbeam otevřel oči.

„Nic by nebylo férovějšího. Ale přesto to není důvod k tomu, abyste kradl prasata.“

Hugo často četl příběhy, ve kterých lidé vrávorali a byli by upadli, kdyby se něčeho nezachytili, ať už by to bylo cokoli, čeho se zachytili. Nikdy se nenadál, že sám zažije podobnou zkušenost. Ale je nepochybně skutečností, že kdyby v tom okamžiku nesevřel opěradlo křesla, velmi těžce by zápolil o svislou polohu.

„Co tím chceš říct?“ zeptal se chraptivě.

„Co tím chci říct? Co myslíte, že tím chci říct? Chci říct, že jste zloděj prasat. To chci říct. Obcházíte kolem dokola, občas otočíte prase a schováte je v maringotce.“

Pilbeam zavřel ještě jednou oči. Když se na něho Hugo podíval, nemohl potlačit váhavý záchvěv posvátné hrůzy. Často četl, jakou nadlidskou intuicí bývají vybaveni detektivové, ale nikdy předtím se mu nedostalo výsady, aby ji spatřil v akci. Pak ho osvítil nápad.

„Viděls mě?“

„Ano, viděl jsem vás, Carmody,“ pravil Pilbeam šibalsky. „Viděls mě, jak jsem strkal prase do maringotky?“ Pilbeam pokynul hlavou jedenáctkrát rychle za sebou.

„Zajisté jsem vás viděl, Carmody. Proč bych vás neměl vidět, vezmeme-li v úvahu, že mě zastihl děšť, že jsem se ukryl v maringotce a schoulil se tam bez kalhot, které jsem se snažil usušit, jelikož trpím ústřelem¹⁹?“

„Neviděl jsem tě.“

„Ne, Carmody, vy jste mě neviděl. A já vám povím proč, Carmody. Jelikož jsem slyšel dívčí hlásek, jak venku

Pelham Grenville Wodehouse (čti pelem grenvil voudhaus, 1881–1975), anglický spisovatel, psal převážně humoristické romány a povídky, ale také muzikály, filmové scénáře a divadelní hry. Zámek Blandings, kde se odehrává děj *Letní bouřky*, je dějištěm i několika dalších knih. Dalším společným prvkem mnoha autorových knih je postava Jeevese (čti džívse), nedostižného komorníka schopného řešit i velmi zapeklité problémy svého pána.

Letní bouřka je **humoristický román s detektivními prvky**. Jedná se o lehký příběh s mnoha komickými situacemi a zápletkami a zároveň se v příběhu vyšetřuje krádež.

Pelham Grenville Wodehouse

¹⁶ Carmody (čti kámody)

¹⁷ Emsworth (čti emswors)

¹⁸ Pilbeam (čti pilbím)

¹⁹ ústřel – ischias, houser, náhlé prudké bolesti v oblasti bederní páteře

²⁰ Baxter (čti baxtr) – bývalý tajemník lorda Emswortha, který dočasně bydlí v maringotce v zámeckém parku

volal: „Dělej rychle, nebo sem někdo přijde!“, schoval jsem se. Přece si nemyslíte, že bych připustil, aby mě něžná dívka spatřila v pletených spodkách po kolena s velkými oky? To ne, Carmody,“ varoval ho Pilbeam přísně. „To nejde.“

Hugo prožíval trpká muka, přepadávající všechny zločince, kteří objeví příliš pozdě, že se prozradili právě tím, že chtěli být moc chytrí. Tehdy mu připadalo jako dobrý nápad odvést Císařovnu z hájovny v západním lese a umístit ji v Baxterově²⁰ maringotce, kam nikomu ani nenapadne se podívat. Jak mohl předvídat, že maringotka bude přetékat pitomými detektivy?

Pelham Grenville
Wodehouse,
Letní bouřka (1929)

Otázky a úkoly

- 1 Kolik lidí bylo u schovávání prasete v maringotce a kolem ní?
- 2 Popiš, jak se stalo, že byl detektiv v maringotce. Byl tam schválně, nebo náhodou?
- 3 Jak se detektiv Pilbeam zachránil před výpraskem?
- 4 V prvních dvou odstavcích textu se vyskytují přívlastky žhoucí (oko), špinavý (špeh), prašivý (život), ohavný (čenic). Popiš jejich funkci v textu. Co by se změnilo, kdyby v textu nebyly? Proč se takovým slovům říká citově zabarvená? Nahraď je neutrálními výrazy.
- 5 Co v tomto kontextu znamená otočit prase? Vymysli jiná spojení, kterými bys toto spojení nahradil(a).
- 6 Najdi v rozhovoru Huga a detektiva Pilbeama opakování. Má v rozhovoru nějakou funkci, nebo se ti zdá zbytečné?

Hledání souvislostí

- Uveď jména některých slavných detektivů z knih a filmů. Které autory detektivek znáš?
- Někdy vzniká vtip nechtěně. Podívej se na následující úryvky ze soudních spisů a popiš, jak zde vtip vzniká:

OTÁZKA: „Můžete tu osobu popsat?“

ODPOVĚĎ: „Byl střední výšky a měl plnovous.“

OTÁZKA: „A šlo o muže, či ženu?“

Žádám, aby bylo zaprotokolováno, že ke krádeži mne donutil slovy „Tak pudeš?“, což byla výhrůžka, které se bojím.

OTÁZKA: „Takže ona měla tři děti?“

ODPOVĚĎ: „Ano.“

OTÁZKA: „Kolik mezi nimi bylo chlapců?“

ODPOVĚĎ: „Žádný.“

OTÁZKA: „Byla mezi nimi nějaká děvčata?“

<http://www.humpolak.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=2162>

Hyperbola neboli nadsázka je záměrně zveličené vyjádření, umožňuje zdůraznit závažnost sdělení, ale může být využita i pro dosažení komického účinku, např.: *obcházíte kolem dokola, občas otočíte prase a schováte je v maringotce; maringotka bude přetékat pitomými detektivy.*

